

KİTAP İNCELEMESİ

Torbjorn L. KNUTSEN (2006), **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi** (İstanbul: Açılım Kitap, çev. Mehmet Özay, 440 s.).

Türkçe'de Uluslararası İlişkiler teorisi üzerine çeviri ya da telif kitap neredeyse yok denecek kadar az. Torbjorn L. Knutsen'in *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi* kitabının çevirisinin yayınlanması, bu boşluğu kapatmak için atılan adımlardan biri olarak önem taşıyor. Norveç'te Trondheim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olan Knutsen'in dilimize çevrilen kitabının ilk baskı yılı 1992; kitabın gözden geçirilmiş ikinci baskısı ise 1997 yılında yapılmış. Bu ikinci baskının Türkçe çevirisinin yayın tarihi ise yaklaşık on yıl sonra, Mayıs 2006.

Knutsen, eserinde dönüşüme uğrayan Uluslararası İlişkiler teorisi tarihinin izlerini sürmek ve kökenlerinden günümüze kadar bu teorinin serüvenini ortaya koymak iddiasıyla yola çıkıyor. Disiplinin kökenlerini 20. yüzyılın başında gören ortodoks bir Uluslararası İlişkiler yaklaşımını benimsemiş olsaydı bile, bu başlı başına oldukça zor bir görevdi. Ancak Knutsen, Uluslararası İlişkiler'deki Kuzey Atlantik geleneğinin dışına çıkarak ve kıta Avrupası geleneğine daha yakın durarak, Uluslararası İlişkiler teorisinin kökenlerini modern devletin oluşumuyla eşzamanlı olarak değerlendiriyor. Analitik bir Uluslararası İlişkiler geleneğinin kökenlerini, tarihsel yaklaşımların savunduğu gibi Antik Yunan'a kadar götürmese de, teorinin ortaya çıktığı dönem olarak 16. yüzyılı gösteren Knutsen, kitabında teoriyi bu dönemde aramakla kalmayıp, Karanlık Çağlar-Rönesans arası dönemi de mercek altına alıyor. Bu kadar geniş bir tarihsel aralığı Uluslararası İlişkiler teorisinin ipuçlarını arayarak gözden geçirmek, Knutsen'in iddiasını destelemek için üstlenmesi gereken görevi daha da zor kılıyor.

Uluslararası İlişkiler disiplininin Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkmış görece yeni bir disiplin olduğu iddiasına karşın, Knutsen'in çalışmasının omurgasını oluşturan temel argüman, modern devletin oluşumundan bu yana devletlerarası ilişkiler üzerine kuramların ve Uluslararası İlişkiler teorisi geleneğinin var olduğudur. Yazarın bu iddiayı ne ölçüde karşılayabildiği noktasına inceleme boyunca değinilecektir.

Kitabın bir diğer önemli iddiası ise, uluslararası ilişkiler gözlemcilerinin, uluslararası siyasetin doğası ve mantığına ilişkin algılarının tespit edilmesi ve gözlemcilerin içinde buldukları dönemin siyasal-entelektüel iklimleriyle

birlikte değerlendirilmesidir. Yazar, bu amaçla, ele aldığı her dönemdeki başlıca gelişmeleri, dönemde hakim olan düşünceyi, dönemin genel havasının ele alınan düşünürleri nasıl etkilediğini ve düşünürlerin siyasal kuramlarını incelemiştir. 20. yüzyıl için, Uluslararası İlişkiler kuramlarını siyasal kuram içinde tespit edip ayırmak diğer dönemlere oranla görece daha mümkündür, çünkü bu yüzyıl Uluslararası İlişkiler'in kendini bir disiplin olarak ilan ettiği dönemdir. Yazarın bundan önceki dönemler için yaptığı, aslında, siyasal teorinin tarihini tarihsel olaylarla birlikte ortaya koymaktır. Uluslararası İlişkiler teorisini siyasal teorinin bir parçası olarak ele alırsak bu nokta sorunlu değildir. Ancak, yazarın Giriş'te kendine koyduğu hedef, siyasal teori içinde Uluslararası İlişkiler teorisi geleneğini ortaya çıkarmaktır. Bu nokta, kitabı değersiz kılmamakla birlikte sadece ortaya konan hedefin ne ölçüde gerçekleştirildiğini anlamaya yönelik bir tespittir.

Bu bağlamda, yazarın genel eğilimi teorileri anlatırken aslında bir taraftan da uluslararası ilişkiler tarihini anlatmaktır. Uluslararası İlişkiler teorilerini uluslararası ilişkilerden mutlak biçimde ayırarak saf bir teoriyi anlatmanın zaten pek gerçekçi olmadığını belirtmek gerekir. Yazarın burada içine düştüğü tuzak, uluslararası ilişkiler hakkında tabii ki belli başlı düşüncelerin olduğu, fakat sosyal bilimlerin anlamında uluslararası ilişkiler üzerine bir teorinin henüz oluşmadığı dönemlerde de, siyasal kuram içinden devletlerarası ilişkilere ilişkin birkaç noktayı cımbızla çekip bunu bir teorik gelenek olarak sunmasıdır. Kaldı ki, Ortaçağ'ı ele alan bölümde uluslararası ilişkilerin kendisine değinmesine rağmen, bu alan için bu dönemde üretilmiş bilgiyi siyasal kuram içinde bile bulup ortaya çıkaramamıştır.

Geniş bir tanımla, uluslararası ilişkiler dünya siyasal yapılanmasındaki farklı birimler arasındaki ilişkiler şeklinde algılanırsa, Modern Çağ böyle bir incelemeyi başlatmak için çok geç bir tarihtir. Knutsen'in yaptığı gibi, devletlerarası ilişkilerin kuramının ancak modern devletle ve modern devletlerarası sistemle ortaya çıktığını söylemekse, yazarın uluslararası ilişkiler tanımı yaparken ufkunun, ortodoks teoriden daha geniş olmakla birlikte, kapitalizmle sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu rota, ayrıca Knutsen'in kitabın sonunda belirttiği gibi uluslararası ilişkiler bilgisinin Foucault'cu bir arkeolojisini yapma iddiasından öteye (s. 364), yazarın ortodoks Uluslararası İlişkiler teorilerinde olduğu gibi alanı sadece ulus-devletler arasındaki ilişkiye indirgeme eğilimini simgelemektedir.

Kitabın geneli değerlendirildiğinde, Uluslararası İlişkiler'i 20. yüzyıl disiplini olarak ele alan ortodoks yaklaşıma karşı çıkarken ve teorinin göz ardı edilen kadim bir geleneğe sahip olduğunu kanıtlamaya çalışırken, bu geleneğin izlerini sadece Batı düşüncesinde araması Knutsen'in *anlatisinin başka bir sınırlılığını göstermektedir*. Bu açıdan bakıldığında, yazar, bir yandan

süregiden kalıpların dışına çıkmaya çalışırken, diğer yandan sadece Batı merkezci bir yol izleyerek devletlerarası ilişkiler hakkındaki kuramları başka bir kalıbın içine sokmuştur.

Knutsen'in Uluslararası İlişkiler teorilerine dair perspektifi ve iddiası, kitabın kurgulanış yönteminde kendini gösteriyor. Kitap, üç temel kısımda toplanan on bölüm şeklinde kurgulanmıştır. Yazar, Uluslararası İlişkiler teorisinin oluştuğu tarih olarak belirlediği 16. yüzyıla gelmeden önce, "Başlangıçlar" kısmında, bu dönemin teorik verimsizliği uyarısını yaparak Ortaçağ'da siyaset teorisinin ortaya çıkmasını önceleyen gelişmeleri ve düşünceleri ele almıştır. Bu kısımdaki ilk bölüm olan "Tanrılar, Günahkârlar ve Uluslararası İlişkiler Teorisinin Kökenleri"nde Uzak Batı'nın çöküşünü ve yükselişini, Bizans, İslam ve Uzak Batı'dan oluşan üç Ortaçağ medeniyetini, Batı politikasının teorileştirilmesinin kaynakları olarak din, yasa ve dış politikayı, Haçlı seferleri ve devletlerarası ilişkileri, Ortaçağ biliminde yaşanan evrimi ve Batı'nın kendine özgü şartlarını ele almıştır. "Modern Çağın Kökenleri: Rönesans'ta Devletlerarası Siyaset" isimli bölümdeyse, bu dönemde izlenen siyasete ve hakim olan algılayma biçimine, Ortaçağ düşüncesine ve Modern düşüncelerin ortaya çıkışına yer vermiştir. Knutsen bu bölümde ayrıca Machiavelli ve Guicciardini'ye özel olarak değinmiştir. Uluslararası İlişkiler teorisinde sıkça anılan bir isim olan Machiavelli'nin yanında, pek yankı bulmayan Guicciardini'nin hayatını ve eserlerini ele alması teorik kökene katkı yapması açısından orijinaldir. Knutsen, Guicciardini'yi "gücün vakanüvisi" olarak tanımlamakta, İtalyan şehir devletleri arasında kuvvetler dengesi mekanizması üzerinde tespitleri olduğunu aktarmaktadır. Knutsen'in yorumuna göre, Guicciardini bu tespitleri büyük ölçüde Thucydides'ten almıştır (s. 72). Knutsen'in bu bölümdeki önemli iddialarından biri de, Uluslararası İlişkiler kuramsallaştırmasının Batı Avrupa'da çoğulcu devlet sisteminden doğduğu, bu düşüncenin Yakın ve Ortadoğu imparatorlukları içinden çıkamayacak olduğudur (s. 54).

"Modern Çağ" başlıklı ikinci kısım ise, 16. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar olan dönemi ele almaktadır. Yazar, "Silahlar, Gemiler ve Matbaalar: 16. Yüzyıl ve Modern Dünyanın Doğuşu" isimli üçüncü bölümde, Uluslararası İlişkiler teorisinin 16. yüzyılda, modern devlet sistemi ve modern dünya ekonomisiyle birlikte ortaya çıktığını belirtmektedir (s.83). Dönem aynı zamanda genel olarak seküler teorilerin oluşumuna sahne olmuştur (s. 113). Bu bölümde, -diğer bölümlerde olduğu gibi- dönemin gelişmelerine yer verilirken, ateşli silahlar, pusula ve matbaa gibi yeniliklerin yol açtığı toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimin ve bunların sonucunda modern devletin oluşmaya başlamasının üzerinde durulmaktadır. Dönemin düşünürlerinden Justus Lipsius, Thomas Campanella, Giovanni Botero'nun siyasal düşünceleri

anlatılıp, içlerinden uluslararası analize yakın olanları ön plana çıkartılmıştır. Bu isimlerin yanında, bu dönemde ön plana çıkan İberya geleneğinden Bartolomeo Las Casas, Francisco de Vitoria, Domingo Soto ve İtalya geleneğinden Alberico Gentili gibi düşünürlerin uluslararası hukukun da kurumsallaşmasına etki eden görüşleri aktarılmıştır. Bu bölümde ayrıca Uluslararası İlişkiler teorilerinin temel ilgi alanlarından olması gereken “egemenlik” kavramının Bodin tarafından ortaya konuluşu ve kavramın bu dönemdeki anlamı üzerinde de durulmaktadır (s. 102-110).

“Mutlakiyetçi Politika: 17. Yüzyıl ve Devletlerarası Sistemin Gelişmesi” olarak adlandırılmış olan dördüncü bölüm, asıl olarak modern uluslararası siyasetin temel öğelerinin bu dönemde oluşumunu ele almaktadır. Bu bölümde Uluslararası İlişkiler’de sıkça yapılan olgu ve isim atıfları da dikkat çekiyor. Bölünmüş bir Avrupa’da teritoryal devletler, Otuz Yıl Savaşları, Westphalia Barışı, mutlakiyetçilik ve merkantilizm bu bölümün genel temaları arasında yer almaktadır. Yazar, bu dönemle ilişkili olarak, Emeric Cruce, Spinoza, Hugo Grotius ve Thomas Hobbes’un görüşlerine yer vermektedir. “Aydınlanma Siyaseti: 18. Yüzyıl ve Halk Egemenliğinin Ortaya Çıkışı” başlıklı beşinci bölümde büyük savaş dalgalarının Avrupa tarihine etkileri ve halk egemenliği üzerinde durulmuştur. Knutsen, bu bölümde devletlerarası ilişkiler hakkında kuramları gün ışığına çıkarmak amacıyla İngiliz teorisyenlerden David Hume ve William Godwin, Fransız Aydınlanma düşünürleri ve Alman geleneğinden Kant’ı ele almıştır. Eleştirel teori tarafından çokça karşı çıkılan Aydınlanmacı bir Uluslararası İlişkiler teorisinin genel ilkelerini ortaya koymuştur.

19. yüzyılın ve toplumsal düşüncede devrimin ele alındığı altıncı bölümde, yazar, Liberal, Radikal ve Muhafazakâr düşüncenin önemli temsilcilerinin siyasal kuramlarına ve bu dönemdeki gelişmelere yer vermektedir. Knutsen, bu geniş düşünce yelpazesi içinde Adam Smith’ten Jeremy Bentham’a, Saint-Simon’dan Karl Marx’a, Edmund Burke’dan von Clausewitz’e kadar birçok önemli düşünürün siyasal teorisini, döneme damga vuran eserleriyle birlikte incelemektedir.

Çağdaş Dönem’i ele alan üçüncü kısım ise, “İntermezzo: Çağdaşlaşmaya Doğru” bölümüyle açılmaktadır. Milliyetçilik, sanayileşme, emperyalizm, Darwinci devrim ve modernlik üzerinde durulan bu geçiş bölümünde, 20. yüzyılı hazırlayan siyasal gelişmelere ve kuramlara değinilmektedir.

Ortodoks Uluslararası İlişkiler teorisinin, bu alanı, akademik bir disiplin olarak kurguladığı dönemi irdeleyen sekiz, dokuz ve onuncu bölümlerde ise, kitabın başlangıçtaki iddiasına karşın Ortodoks teoriyle benzer bir anlatı benimsenmiştir. “İki Savaş Arası Dönemde Siyaset: Yirmi Yıl Süren Kriz” isimli sekizinci bölümde, Rusya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndan çekilmesiyle

ABD'nin savaşa müdahil olması arasındaki kavramsal ilişki ele alınmaktadır (s.273-282). Knutsen'in iddiası, göz ardı edilen bu ilişkinin 20. yüzyıl uluslararası siyasetinde önemli etkileri olduğu yönündedir. Bu ilişkiyi ortaya koymaya çalışırken Knutsen'in yaptığı şey, teorik bir geleneği ortaya koymaktan çok, dönemin siyasi tarihini anlatmaktır. Bu bölümde yer alan bir diğer önemli konu ise, Uluslararası İlişkiler disiplininin başlangıç ilkeleridir. Yazar, yeni bir akademik disiplin olarak galip devletler tarafından oluşturulan Uluslararası İlişkiler'in ortaya çıkışını Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçları arasında saymaktadır (s. 272). Yazar ayrıca net bir biçimde "Uluslararası İlişkiler, bir disiplin olarak Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıktı." demektedir (s. 282). İlginç olan, yazarın kitabı üstüne kurduğu temel iddiasını destekleyecek kavramsal ayrılığı aynı netlikte ortaya koymamış olmasıdır. Dolayısıyla yazar, Uluslararası İlişkiler teorisinin eleştirdiği önermesiyle aynı noktada buluşmuştur. Bu alandaki teorinin 16. yüzyılda kurulmaya başlandığını kanıtlamaya çalışan Knutsen, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından teorinin yeni bir döneme girdiği ve olgunlaştığı varsayımıyla bu iddiasını destekleyebilirdi. Ancak, burada yoruma görece daha kapalı olan nokta, ilk Uluslararası İlişkiler eğitiminin bu dönemde başlaması, ilk bölümlerin bu dönemde kurulmasıyla disiplinlere bölünmüş bir akademik çalışma alanı içinde Uluslararası İlişkiler'in kendisini 20. yüzyılın başında kurmuş olduğudur. Nasıl ki tarihyazımının profesyonelleşmesinin 19. yüzyılda başlaması tarihin de bu dönemde başladığını göstermemektedir ve bu dönemde profesyonelleşen tarihyazımı tarihin tüm dönemlerini çalışma konusu olarak seçebilir; aynı şekilde Uluslararası İlişkiler'in profesyonelleşmesi de 20. yüzyılda başlamıştır ve çalışma alanını tarihte istediği kadar erken bir döneme götürebilir. Bu pencereden bakıldığında ortodoks teoriyle Knutsen'in yaptığı ortak şey, on altıncı yüzyıla ve ulus devletlerin ortaya çıkışına geri dönmektir. Knutsen'in farklı iddiası bu dönemde teoriyi bulmaktır, ancak burada bulduğu teori siyasal teorinin kendisidir. Knutsen Uluslararası İlişkiler teorisini tüm dönemler boyunca siyasal teori içine yerleştirseydi bu nokta sorunlu olmayacaktı; fakat Knutsen Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Uluslararası İlişkiler teorisinin kurulduğunu söylemektedir.

Yine sekizinci bölümde, Knutsen'in Uluslararası İlişkiler disiplinine getirdiği temel eleştiriler, aslında Eleştirel Kuram'ın çıkışına kadar geçerliliğini mutlak biçimde korumuştur. Bu eleştirilerin başında öğrencilerin gerçeklikten kopuk bir eğitim aldığı, disiplinin bir "Atlantik Fenomeni" olduğu ve Kuzey Atlantik kültürüyle, İngilizceyle ve liberalizmle sınırlı olduğu, toplumbilimsel bir metodolojiden yoksun olduğu gelmektedir (s. 283-286). Yazar, disiplinin kuruluş yıllarında reelpolitığın, komünizmin ve faşizmin önermelerinin disiplinin konusu dahi olmadığını, liberalizmin alana hakim olduğunu

belirtmektedir (s. 287). Ancak Knutsen, kendisi bu konulara Uluslararası İlişkiler teorisinin bir parçası olarak yer vermiştir.

Soğuk Savaş döneminin inceleyen dokuzuncu bölümde, Knutsen, Uluslararası İlişkiler'in bu dönemde olgunlaşan bir disiplin olduğunu ve İdealizm'in yerine Realizm'in hakim olduğunu belirtmektedir. Bu bölümde bir taraftan Soğuk Savaş'ın tarihi ele alınmış, diğer bir taraftan da Realizm, Liberal Kurumsalcılık, Sistem kuramları, Uluslararası Ekonomi Politik yaklaşımları bu bağlamda genel hatlarıyla ortaya konmuştur. Yazar, Uluslararası İlişkiler'deki üç temel paradigmanın üç farklı ideolojiyle örtüşen Realist, Rasyonalist ve Devrimci paradigmalardan olduğunu öne sürmektedir (s. 336). Ancak, bu basit üçlemenin, Uluslararası İlişkiler teorisinde 1960'lardan sonra ortaya çıkan çeşitlenmeyi karşılamakta zayıf kaldığını yazar da kabul etmektedir (s. 342).

"Modernite Sona mı Eriyor?" isimli son bölümde, yazar Soğuk Savaş'ın bitiminden 1990'ların ortasına kadar olan süreçteki siyasal ve ekonomik dönüşümleri ele alarak devletlerarası ilişkilerin yeni rotasını tespit etmeye çalışıyor. Bu dönemle birlikte, Uluslararası İlişkiler'deki üç paradigmanın da dönüşüme uğradığını ve postmodern kaygılarla birlikte alanın nasıl çalışılması gerektiğinin sorgulanmaya başlamasıyla giderek belirsizleştiğini söylemektedir. Knutsen, üç temel paradigmanın Neoliberalizm, Neorealizm ve Post-Revüsyonalizm'e dönüştüğünü ve 1990'larla birlikte bunların da karışık ve muğlak bir hal aldığını belirtmektedir. Bununla birlikte, yeni sorunların yeni konulara yol açtığını ve disiplinin ufkunun da bir anlamda post-yapısalcı kuramlarla genişlediğini belirten yazar, teori inşa edici yeni araçlar bulunana dek, özellikle Ortaçağ'a ait eski vizyonların ve fikirlerin anlamlarının değiştirilerek kullanılmasını önermektedir (s. 379).

Genel hatlarıyla bakıldığında bu kitap, her ne kadar teori konusundaki iddiasını tam olarak karşılayamamış olsa da, derli toplu bir uluslararası ilişkiler ve siyasal kuram tarihi sunmaktadır. Knutsen'in diğer eserlerinde olduğu gibi, Uluslararası İlişkiler'i tarihsel bir perspektife oturtma çabası bu çalışmada da ağırlıklı olarak kendini göstermektedir. Ayrıca, sadece bir kuram tarihi kitabı olmaktan öteye, her kuramın oluştuğu dönemin gelişmelerini ve başlıca olaylarını aktarması, teorisinin gerçek dünyayla ilişkilerini yansıtması bakımından ilgi çekici ve öğreticidir.

Son olarak, Knutsen kitabı anadilinde değil de İngilizce yazmış olmasına rağmen, akıcı bir dil kullanmıştır. Ancak, Türkçe çevirideki bazı hatalar anlam karışıklıklarına yol açmaktadır. Örneğin kitabın İngilizce orijinalinde bir akademik disiplin olarak Uluslararası İlişkiler'den bahsedilirken büyük harf kullanılmasına ve ilişkilerin kendisi anlatılırken küçük harf kullanılmasına çeviride özen gösterilmemiştir. Yazarın bilinçli olarak "international society"

kullandığı yerlerde, çeviride bazen “uluslararası toplum”, bazen de “uluslararası topluluk” terimlerinin kullanılması; “çevreleme” olarak Türkçe’de karşılık bulan “containment” teriminin “geliştirmeme siyaseti” olarak aktarılması, benzer anlam karışıklıklarına yol açan özensizliklere gösterilebilecek örneklerdir.

Arş. Gör. Nazan Bedirhanođlu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü